

Heda Margolius Kovály
Under en ond stjerne. Mit liv i Prag 1941-1968
Oversat fra engelsk af Peter Dürrfeld
Kristeligt Dagblads Forlag 2012
267 sider
kr. 249

”Tre kræfter har formet mit livs landskab. To af dem knuste den halve verden. Den tredje var meget lille og svag, ja, faktisk usynlig. Det var en sky lille fugl i min brystkasse, en tomme eller to over min mave”.

Så poetisk indleder forfatteren sine ellers alt andet end poetiske erindringer fra 27 års levet liv under en ond stjerne i Prag. Og hun fortsætter:

”På de mest uventede tidspunkter kunne fuglen vågne op, løfte sit hoved og baske henrykt med vingerne. Så løftede jeg også hovedet, for i det korte øjeblik vidste jeg med sikkerhed, at kærlighed og håb har uendeligt større magt end had og raseri, og at der et eller andet sted på den anden side af min horisont eksisterede et uforgængeligt liv, der altid ville sejre”.

Ellers er der ikke meget poesi over denne stærke kvindes liv. Tværtimod. Hudløst ærligt, usentimentalt og med stor klogskab fortæller hun om sine oplevelser under to totalitære systemer. Først under det nazistiske, der lod hendes forældre forsvinde i røgen fra ovnene i Auschwitz, og dernæst det kommunistiske, der hængte hendes højt elskede og beundrede barndomskæreste og senere mand som folkefjende. Men gennem hele bogen fornemmes også en stærk understrøm af en stærk selvopholdelsesdrift og ikke mindst en uendelig kærlighed til ægtemand og søn – samt til mennesker generelt.

Den tredje lille og svage kraft – den sky lille fugl – holdt hende i live gennem alle årene, så hun kunne fortælle eftertiden sin historie. Og Gud ske lov for det. Hun har beriget verdenslitteraturen med sine hjertevarme, intelligente, men også så uudholdeligt modbydelige erindringer.

Heda Bloch blev født 1919 i en velstående jødisk familie i Prag. Her boede hun, indtil hun som 22-årig sammen med sin familie af nazisterne blev deporteret til den jødiske ghetto i Lodz i det centrale Polen. Som 12-årig – i 1931 – havde hun mødt Rudolf Margolius - den mand, der skulle blive hendes ægtemand. Hun fortæller den poetiske historie: ”Den aften var Rudolf i byen med nogle venner, heriblandt min kusine, som den gang var meget betaget af ham. Mens de dansede, sagde Rudolf til hende: ”I dag har jeg mødt en lille pige, som jeg har tænkt mig at vente på. Når hun er blevet stor, vil jeg gifte mig med hende”” (side 174). Og han holdt ord, men virkeligheden krydsede deres liv.

I 1944 blev hele familien sendt til Auschwitz – forældrene til gaskamrene og hun som arbejdsduelig til slavearbejde i lejren i Christianstadt i det centrale Polen. Da Den røde Hær nærmede sig arbejdslejren i begyndelsen af 1945, lykkedes det Heda i den almindelige tumult under dødsparaden mod koncentrationslejren Belsen Belsen at stikke af. Udsultet, forkommen og forfrossen nåede hun Prag – men blot for at opdage, at ingen her af frygt for nazisternes repressalier turde huse og skjule hende. Det var jo ikke – ifølge nazisternes grusomme drejebog - meningen, at

nogen skulle vende tilbage og være i stand til at vidne om uhyrlighederne. Men jeg lader Heda selv fortælle:

”Det skete undertiden, at en pjaltet og barfodet overlevende fra en koncentrationslejr tog mod til sig og opsøgte venner fra før krigen for at spørge: ”Undskyld, du skulle vel ikke have nogle af de ting, vi bad dig om at opbevare for os”? Og vennerne svarede som regel: ”Du må tage fejl. Du har ikke efterladt noget hos os, men kom bare ind alligevel!” Og de lod ham tage plads i deres dagligstue, hvor hans tæppe lå på gulvet, og de skænkede urtete op i antikke kopper, der havde tilhørt hans bedstemor. Den overlevende takkede pænt --- og så hen mod væggene, hvor hans malerier hang” (side 64).

Det kunne også ske, at en overlevende henvendte sig til en advokat, der tidligere havde repræsenteret store jødiske selskaber, i håb om at få nogle forsvundne dokumenter tilbage. Heda fortæller: ”Han nød den fine stil og luksus og synet af de kønne sekretærer, der vimsede omkring. Indtil en af de kønne piger glemte at lukke døren bag sig, og han kunne høre advokatens sonore stemme trænge gennem døråbningen: ”Man skulle tro, at vi endelig var sluppet af med dem. Men nej. De er ikke til at udrydde – det lykkedes ikke en gang for Hitler. Hver dag kommer der flere af dem kravlende tilbage, som rotter” (side 65). Antisemitismen var ikke begrænset til den nazistiske teori og praksis.

Heda fortæller på side 75 om sine egne oplevelser, om hvordan hendes ukuelighed skaffede hende en lejlighed. Hun marcherer ind på direktøren for boliganvisningens kontor lige før lukketid. Og erklærer, at hun agter at overnatte der, så længe hun er boligløs. Pakker sine ejendele ud, lægger sæbe, tandbørste og glas på plads. Ved siden af breder hun en serviet ud og anbringer brød, ost og en flaske mælk på den. ”Jeg hængte mit håndklæde og min natkjole over en stoleryg. --- Direktøren skummede af raseri. Jeg blev færdig med mit måltid og gav mig langsomt til at tage mine sko af. Derpå åbnede jeg den første knap i min bluse. --- Jeg løsnede den anden knap. Direktøren blev rød i hovedet --- og stormede ud af kontoret”. Heda fik sin lejlighed. Ved sin stædighed og ukuelighed.

Efter krigens afslutning i maj 1945 begyndte hun sammen med sin mand Rudolf Margolius, der mirakuløst havde overlevet både Auschwitz og Dachau, at bygge en ny tilværelse op i det nu befriede Tjekkoslavakiet. Under indtryk af, hvad han havde oplevet i lejrene, nærmede Rudolf sig kommunisterne. Heda gjorde det samme, men langt mere tvivlende og nølende. Det foruroligede hende, at kommunisterne havde så enkle løsninger på meget komplekse problemer. Der måtte et eller andet sted være fejl i regnestykket.

Efter det kommunistiske kup i februar 1948 blev Margolius vicehandelsminister i Klement Gottwalds kommunistisk dominerede regering. Det var i den periode, at ”vittige hoveder i Prag begyndte at definere socialismen som et system, der med succes kunne løse problemer, som aldrig ville være opstået under noget andet politisk system” (side 122).

Vennerne begyndte at advare mod den voksende sovjetisering af Tjekkoslavakiet. Sammen med en tidligere partisan, vennen Martin, der i de sidste måneder af krigen havde hjulpet med at finde et skjul, var de på udflugt. Martin foreslog, ”at han og jeg skulle tage en rotur på søen. Da vi nåede ud på midten af den, trak Martin årerne ind og sagde i et nøgternt tonefald: ”Hør her, du må gøre alt, hvad du kan for at få for at få din mand til at kvitte sit job. Hvis du ikke kan finde på noget andet, så lav en eller anden skandale, så de fyrer ham. Hvis han bliver i jobbet, er han en færdig mand, det er helt sikkert. Når jeg taler med ham, har jeg svært ved at forstå, hvordan nogen, der ellers er så klog,

kan være så blind. --- Vi kører på russernes spor nu og alle stoppesteder bliver de samme. De vil snart begynde at udpege syndebukke, især blandt de mennesker, for hvem landets interesser virkelig er en ærlig sag. Rudolf passer til den rolle” (side 129).

Og vennen Martins spådom slog i uhyggelig grad til. Opgøret med den tjekkiske national-kommunisme begyndte i efteråret 1951, hvor partiets generalsekretær Rudolf Slánský sammen med 13 andre højtstående partifolk – heriblandt Heda's mand – blev arresteret og ved en politisk skueproces anklaget for jødisk-borgerlig nationalisme og zionisme. Elleve af de anklagede var jøder. Næsten et år var Heda forhindret i at se sin mand, der sammen med de andre efter tortur afgav tilståelser om højforræderi. Igen lader vi hende selv få ordet:

”På retssagens femte dag skulle Rudolf afgive vidnesbyrd. --- Retssagen blev i sin fulde længde transmitteret i radioen. --- Frem til den aften var det lykkedes mig at bevare et spinkelt håb. Rudolf var den eneste anklagede i denne proces, som ikke var veteran i kommunistpartiet. Han var først blevet medlem efter krigen. Han havde aldrig haft noget at gøre med gruppen omkring Slánský. --- Og så hørte jeg for første gang i næsten et år hans stemme. Så snart han begyndte at sige noget, var jeg klar over, det stod helt galt til. Han talte med en så mærkelig forkrampet og monoton stemme, at jeg først troede, at de havde givet ham stoffer. Så gik det op for mig, at han simpelthen reciterede noget, han havde lært udenad. --- Og hvad sagde han ikke! Først om sine forældre, så om sig selv og til sidst om sit arbejde. Den ene løgn efter den anden. Han havde meldt sig ind i partiet for at forråde det. Han havde ikke brugt sine kræfter på andet end spionage og sabotage. Han havde beriget sig ved at tage imod bestikkelse, og som stik i rend dreng for imperialisterne havde han udtænkt vidtrækkende sammensværgelser mod republikken og folket” (side 198).

Lang tid efter henrettelsen får Heda viden om Rudolfs kremering og begravelse. ”Jeg fik da at vide, at ligene var blevet kremeret, og at asken var blevet overrakt til to medlemmer af statens sikkerhedstjeneste. De var kørt af sted med den i limousinen, og chaufføren skulle angiveligt have fremsat en morsom bemærkning: ”Det er første gang, jeg har 14 med i denne bil” skal han have sagt. ”Vi tre, og så de 11, der ligger i tasken”. Nogle kilometer udenfor Prag begyndte limousinen at skride på den isglatte vej. Agenterne steg ud og spredte asken foran bilens hjul” (side 244).

Næsten ubærligt at læse. Som gift med en folkefjende mistede Heda både job og lejlighed. For dernæst at blive forfulgt som arbejdsløs og hjemløs – som angivelig parasit. Ægteparrets søn Ivan voksede op under kummerlige forhold. Først som 15-årig fortalte moren ham om hans fars skæbne.

I 1955 giftede hun sig med sin og Rudolfs fælles ven, Pavel Kovaly. Ernærede sig i de følgende år ved bl.a. at oversætte tysk og engelsk litteratur til tjekkisk. Efter den sovjetiske invasion af Tjekkosllovakiet i 1968 forlod Heda Margolius Kovaly sammen med barn og mand Tjekkosllovakiet og blev bibliotekar på Harvard. I 1996 vendte parret tilbage til Prag, hvor Heda døde i 2010, 91 år gammel.

Godt og fortjenstfuldt, at Kristeligt Dagblads Forlag har bragt dette væsentlige dokument om levet liv under to totalitære regimer frem til det danske bogmarked – 26 år efter, at den originale udgave udkom på engelsk. Bogen fortjener mange læsere – ikke blot som tidsdokument, men også som et varmt menneskeligt vidnesbyrd af de meget sjældne.